

مجموعه آموزش مربی
فلسفه برای کودکان و نوجوانان

جلد دوم

آیا کودکان قادر به فلسفه‌ورزی هستند؟

مبانی و دستاوردهای روان‌شناسی رشدشناختی
در زمینه فلسفه برای کودکان

مهرنوش دای

استادیار پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

گروه فکرپروری برای کودکان (فبک)

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

تهران، صندوق پستی ۶۴۱۹-۱۴۱۵۵، تلفن: ۳-۸۸۰۴۶۸۱، فکس: ۸۸۰۳۶۳۱۷

مجموعه آموزش مربی فلسفه برای کودکان و نوجوانان

جلد دوم

آیا کودکان قادر به فلسفه‌ورزی هستند؟ مبانی و پستوانه‌های روان‌شناسی
رشدشناختی در برنامه فلسفه برای کودکان

مؤلف: مهنوش هدایتی

مدیر انتشارات: ناصر زعفرانچی

سرپرستار: رضا حسینی

ویزاستار: محمدابراهیم باسط

نسخه‌ویز: حمید عباسی

صفحه‌آرا: نجمه بیات

ترجمه: فنی: عرفان بهاردوست

اجرای جلد: اعظم صادقیان

ناشر: چاپ مجید سماعیلی زارع

چاپ اول: ۱۳۹۴

شرکان: ۵۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: مدفین

حق چاپ برای پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی محفوظ است.

سرشناسه: هدایتی، مهنوش، ۱۳۵۱ -

عنوان و نام پدیدآور: مجموعه آموزش مربی: فلسفه برای کودکان / مهنوش هدایتی.

مشخصات نشر: تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۹۴ -

مشخصات ظاهری: ج ۱۲؛ ۵/۲۱×۵/۱۴ س.م.

شابک: 978-964-426-834-2

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

مترجمات: ج ۲. آیا کودکان قادر به فلسفه‌ورزی هستند؟- مبانی و پستوانه‌های روان‌شناسی
رشدشناختی در برنامه فلسفه برای کودکان.

موضوع: کودکان و فلسفه

موضوع: اندیشه و تفکر خلاق در کودکان

موضوع: فلسفه- ادبیات کودکان و نوجوانان

شناسه افزوده: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۴ ۲/۵۱۰/۵ B1

رده بندی دیویی: ۱۰۸/۳۵

شماره کتابشناسی ملی: ۳۹۴۱۹۳۰

فهرست

۵	ساختن سردبیر مجموعه
۱۳	فصل اول: آشنایی با مفاهیم و تئوری‌های رشدشناختی
۱۳	۱. مقدمه
۱۹	۲. مفاهیم و نظریه‌های روان‌شناسی رشدشناختی
۲۰	۱.۲ تعریف روان‌شناسی رشدشناختی
۲۳	۲.۲ ویژگی‌های رشد
۲۴	۳.۲ گستره تاریخی نظریات رشدشناختی
۲۴	۱.۳.۲ دوران روان‌شناسی
۲۵	۲.۳.۲ نظریه جان لاک
۲۶	۳.۳.۲ نظریه روسو
۲۹	۴.۲ دوران روان‌شناسی علمی
۳۰	۱.۴.۲ نظریات هال و گزل
۳۳	۲.۴.۲ نظریه آموزشی مونتسوری
۳۵	۳.۴.۲ نظریه اریکسون
۴۰	۵.۴.۲ نظریه برونر
۴۶	۶.۴.۲ نظریه بندورا
۵۰	۷.۴.۲ نظریه پیاژه
۷۲	۸.۴.۲ نظریه ویگوتسکی

- ۹.۴.۲ دیدگاه پردازش اطلاعات ۸۶
- برای مطالعهٔ بیشتر ۹۳
- فصل دوم: امکان فلسفه‌ورزی برای کودکان ۹۷
۱. گفتار نخست: برنامهٔ فلسفه برای کودکان ۹۸
- پی‌نوشت ۱۶۵
- برای مطالعهٔ بیشتر ۱۶۵
- منابع ۱۶۷

سخن سردبیر مجموعه

«و چون به ایشان گفته شود از آن چه خداوند نازل کرده است پیروی کنید، گویند خیر، ما از آن چه نیاکانمان را بر آن یافته ایم پیروی می کنیم. آیا اگر نیاکانشان چیزی ننديشیده و راهی نیافته باشند [باز هم از آنان پیروی می کنند؟]» (بقره: ۱۷۰).

«گرفتار شدن خود نیاموزیم که برای خود فکر کنند، به زودی کسانی پیدا خواهند شد که به جای آن ها فکر خواهند کرد» (ایمانوئل کانت).

«چرا می خواهیم کودکان این تفکر باشند؟» این اولین پرسش اساسی است که پدران، مادران، مربیان و معلمان آموزش و پرورش که چنین آرزویی را در سر می پروراند باید به آن بپوشند. پاسخ های فراوانی را می توان به این پرسش داد، اما شاید یکی از ساده ترین و بهترین پاسخ ها این باشد که ما آرزو داریم کودکانمان روش درست اندیشیدن را بیاموزند؛ زیرا علاوه بر این که می خواهیم فرزندانمان آینده بهتری داشته باشند، می دانیم که همیشه همراه آن ها نخواهیم بود. اگر قرار است که کودک بتواند در زندگی آینده خود انسانی موفق باشد، باید بتواند خوب بیندیشد. ما می دانیم که ممکن نیست تمام دانش لازم برای تصمیم گیری در موقعیت های سرنوشت ساز آینده را در اختیار او قرار دهیم؛ اما اگر او بتواند در چنین مواقعی «گلیم خود را از آب بیرون بکشد»، در آن صورت، راه و رسم درست اندیشیدن را به کار برده است.

این که چرا بشر امروز بیش‌تر به این نیاز واقف شده است مسئله‌ای دیگر است. شاید پیچیدگی موقعیت‌های انسان امروز و تغییرات مداوم و سریع آن‌ها ما را بیش از پیش مطمئن ساخته است که دانش و تجارب امروز ما برای فردای کودکانمان کفایت نمی‌کند. جالب این‌جاست که این نیاز به اندازه‌ای برای ما حیاتی جلوه کرده است که حاضر به تقویت توانایی‌هایی در کودکانمان شده ایم که به احتمال زیاد وضعیتی دشوارتر را پیش روی ما در یک سالان اعم از مریبان، والدین، معلمان، برنامه‌ریزان آموزشی و حاکمان جامعه قرار خواهد داد. کودکی که به جهان از همان دریچه‌ی ما بزرگ‌ترها می‌نگرد برای ما ذاتی است که ما از او خواسته‌ایم و اندیشه‌هایی که ما برای او تعیین کرده ایم، ناخودآگاه، مطیع‌تر از کودکی خواهد بود که توانایی اندیشیدن را به دست آورد است.

همه ما با پذیرش در پیش‌فرض مهم به این مسیر تربیتی خود امیدواریم؛ ما، علاوه بر این که به نهاد عقلانی و معنوی همان، دین، مذهب، اخلاق، آداب و رسوم، سیاست و فرهنگ خود باور داریم، داوری عقل جهان‌شمول را در این حوزه‌ها پذیرفته‌ایم، عقلانیت را امری بی‌طرفانه در نظر می‌گیریم که علاوه بر جای‌گاه سنتی تفکر نقادانه، ابعاد دیگر تفکرمان، تفکر خلاقانه و تفکر مراقبتی نیز جای‌گاه ویژه‌ای در آن دارند. چنین پیش‌فرضی مستلزم این است که تا زمانی که جای‌گزینی بهتر برای آن‌چه نقد می‌کنیم نیاز به حفظ میراث گذشته بکشیم، این پیش‌فرض‌ها از مبانی معرفتی مهم برنامه فلسفه برای کودکان نیز هستند.

با توجه به علاقه روزافزون مریبان، دانشجویان، پژوهش‌گران، دانش‌آموزان و پدران و مادران به پرورش تفکر و قوه خلاقیت در کودکان و نوجوانان، به ویژه رویکرد برنامه فلسفه برای کودکان و نوجوانان در ایران، بر آن شدیم تا مجموعه‌ای را فراهم آوریم که خواننده را با ابعاد مختلف این برنامه آشنا کند. هدف اولیه این مجموعه تدارک منابعی بوده است برای آموزش آن‌چه هر

مربی فلسفه برای کودکان لازم است بداند و البته می‌توان آن را به صورت نظری و به کمک کتاب آموزش داد. بدین منظور، طرحی در گروه فلسفه و فکرپروری برای کودکان و نوجوانان (فبک) در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی با عنوان «تهیه و تدوین درس‌نامه‌های تربیت مربی فلسفه برای کودکان و نوجوانان» در تیرماه ۱۳۹۲ به تصویب رسید. در این طرح ۱۲ نفر از استادان برجسته فلسفه برای کودکان با سابقه سال‌ها تجربه، پژوهش، ترجمه و تألف در این حوزه، هریک متناسب با زمینه تخصصی‌تر خود، نگرش‌های از این درس‌نامه‌ها را پذیرفتند. مطابق «شیوه‌نامه تألیف هماهنگ» که کمی‌چندین نشست مشترک با اساتید تدوین شد، معیارهایی در نگارش این کتاب به تعریف شد که به برخی از آن‌ها اشاره می‌شود:

۱. ملاک مهم برای نویسندگان در همه آثار، دقت، وضوح، روانی، جذابیت و توجه به نیازهای مربیان فلسفه برای کودکان بوده است.
۲. در ابتدای هر فصل، نویسنده مطالب و در پایان هر فصل یا پایان کتاب منابعی برای مطالعه بیشتر معرفی شده‌اند.
۳. برای برخی از درس‌نامه‌ها تا حد امکان پرسش‌هایی به عنوان طرح بحث برای تأمل بیش‌تر خوانندگان و همچنین مطالب و تمرین‌هایی کاربردی برای مشارکت دادن فعال خواننده، در متن یا در پایان هر فصل یا بخش، گنجانده شده است.
۴. در تألیف درس‌نامه‌ها از منابع معتبر استفاده شده است.
۵. سعی بر این بوده است که در متن کتاب، تا آن‌جا که ممکن است، از ارجاع‌های غیرضروری و پیاپی به نام نویسندگان و کتاب‌ها و هم‌چنین آوردن نقل قول‌های مستقیم پرهیز شود تا به روانی متن لطمه‌ای وارد نشود و متن کتاب متنی یک‌دست به قلم نویسنده و عاری از نقل قول‌ها و ارجاعات مکرر درون متنی باشد. از این رو،

در فصولی که نقل قول‌ها از کتاب یا مقاله‌ای زیاد بوده است، نویسندگان، به جای ارجاع‌های بسیار، متن را به قلم خود بازنویسی کرده و در ابتدا یا پایان فصل فهرست آن منابع را متذکر شده‌اند.

۶. تا حد امکان از تکرار مطالب غیرضروری خودداری شده است. البته هر کتاب برای خود استقلالی دارد که می‌توان آن را بدون مطالعه دیگر کتاب‌ها نیز فهم کرد، اما در عین حال پیوستگی عمیقی میان همه درس‌نامه‌ها وجود دارد. توضیح آن‌که، برای مثال، در درس‌نامه مبانی و کارکردهای حلقه کندی‌کاو لازم است به نقش جان دیویی یا لورنس و تسکی اشاره شود، اما از آن‌جا که به نخستین اندیش‌مند در درس‌نامه سیستم فلسفه تعلیم و تربیت و فلسفه برای کودکان و به دیگری در درس‌نامه کودکان قادر به فلسفه‌ورزی هستند؟ به طور مفصل پرداخته شد، در درس‌نامه مبانی و کارکردهای حلقه کندی‌کاو فقط به صورت گذرا به آن اشاره شده است.

۷. اگرچه مخاطبان اصلی این درس‌نامه‌ها علاقه‌مندان به مربی‌گری فلسفه برای کودکان‌اند، ولی همه معلمان، پژوهش‌گران، دانشجویان فلسفه تعلیم و تربیت، امور تربیتی، ادبیات کودکان و فلسفه، متولیان برنامه‌ریزی آموزشی و پرورشی و پدران و مادران نیز می‌توانند از همه یا برخی از این آثار، به فراخور علاقه یا تخصص بهره‌مند شوند.

۸. از آن‌جا که بومی‌سازی برنامه فلسفه برای کودکان و ترجمه آن به زبان فرهنگ کودکان هر سرزمین از ضروریات این برنامه محسوب می‌شود، نویسندگان این مجموعه بر آن بوده‌اند تا در جهت ارائه الگویی ایرانی-اسلامی از این برنامه تلاش کنند. گرچه ارائه چنین الگویی در یک کتاب یا حتی مجموعه‌ای از این دست ممکن نیست، اما این مجموعه می‌تواند گامی در جهت تحقق این امر باشد؛

چنان‌که درس‌نامه فبک در ترازو: نگاهی انتقادی از منظر تعلیم و تربیت اسلامی با چنین هدفی در این مجموعه قرار گرفته است.

از آن‌جا که یکی از اهداف اصلی تألیف این مجموعه تأمین منابع درسی برای برگزاری کارگاه‌های تربیت مربی فلسفه برای کودکان در گروه فبک بوده است، مطابق با سنت برگزاری این کارگاه‌ها در دو دوره مقدماتی و تکمیلی، کتاب‌ها نیز بر همین اساس به دو دوره تقسیم شده‌اند؛

الف) دوره مقدماتی شامل:

۱. درآمدی بر برنامه فلسفه برای کودکان؛ به قلم دکتر مراد یاری دهنوی؛

۲. آشنایی با توانمندی‌های فلسفه و رزی هستند؟ مبانی و پشتوانه‌های روان‌شناسی رشدشناختی در برنامه فلسفه برای کودکان؛ به قلم دکتر مراد یاری دهنوی؛

۳. نسبت فلسفه تعلیم و تربیت با فلسفه برای کودکان؛ به قلم دکتر سعید ضرغامی؛

۴. مبانی و کارکردهای حلقه کاندوکاو؛ به قلم دکتر سیدمنصور مرعشی و دکتر یحیی قانلی؛

۵. اصول تسهیل‌گری و ویژگی‌های تسهیلگر حلقه کاندوکاو؛ به قلم دکتر مزگان رشتچی؛

۶. تفکر نقدانه در عمل؛ مهارت‌های تفکر نقادانه؛ به قلم دکتر سعید ناجی.

ب) دوره تکمیلی، شامل:

۷. داستانی برای کاندوکاو؛ به قلم دکتر لیلا حبیبی؛

۸. ارزش‌یابی فلسفه برای کودکان؛ به قلم دکتر یحیی قانلی؛

۹. حلقه کاندوکاو اخلاقی: تربیت اخلاقی در برنامه فلسفه برای کودکان؛ به قلم دکتر روح‌الله کریمی؛

۱۰. علم‌ورزی در حلقه کندوکاو؛ به قلم دکتر حسین شیخ‌رضایی؛

۱۱. فبک در ترازو: نگاهی انتقادی از منظر تعلیم و تربیت اسلامی؛

به قلم دکتر خسرو باقری نوع‌پرست؛

۱۲. تیزفکری: مهارت فهم و سنجش استدلال؛ به قلم دکتر

حامد صفائی‌پور.

نکته‌ای که پیش از این به آن اشاره شد و لازم است بار دیگر به تصریح بیان شود این است که صرفاً با مطالعه این درس‌نامه‌ها نمی‌توان همه توانایی‌های لازم را جهت مربی‌گری فلسفه برای کودکان حاصل کرد؛ زیرا بخش مهمی از این توانایی‌ها از سنخ مهارت است نه دانش نظری؛ همان‌گونه که نمی‌توان مهارت‌هایی هم‌چون شنا کردن یا رانندگی را از طریق مطالعه کتاب‌های امرزش در آن زمینه‌ها به‌دست آورد. از این رو، گروه فبک دوره‌هایی را به عنوان کارگاه عملی و دوره‌های کارورزی، علاوه بر تدریس این درس‌نامه‌ها، در دوره‌های تربیت مربی‌اش گنجانده است.

این مجموعه اولین گامی است که در ایران برای تربیت مربی فلسفه برای کودکان، مطابق با استانداردهای جهانی و با مطالعه برنامه‌های دیگر کشورها در این حوزه، برداشته شده است. گسترش و رزافز این برنامه فلسفه برای کودکان در کشور، که متأسفانه، در برخی موارد، افسردگی نه بیش‌تر دغدغه تجارت داشته‌اند تا فرهنگ، به شکل غیرکارشناسانه، به آن پرداخته‌اند، ما را بر آن داشت تا هرچه سریع‌تر این آثار را منتشر کنیم و در دسترس مخاطبان قرار دهیم؛ از این روی، این مجموعه مسلماً بدون اشکال نیست. مؤلفان و اعضای گروه فبک از نقدها و پیشنهادهای اساتید، مربیان و دانشجویان مشتاقانه استقبال می‌کنند و مطمئناً در ویرایش‌های بعدی این مجموعه آن‌ها را مد نظر قرار خواهند داد.

برای به ثمر نشستن این مجموعه افراد فراوانی سهم بوده‌اند که لازم می‌دانم از همه آنها قدردانی و سپاس‌گزاری کنم: هم‌کار گرامی سرکار خانم دکتر مهرنوش هدایتی که پیش‌نهاد اولیه این طرح را دادند؛ سرکار خانم دکتر ملیحه راجی مدیر محترم گروه فبک که همواره پشتیبان و پی‌گیر اجرای طرح بودند؛ جناب آقای دکتر حمیدرضا آیت‌اللهی، رئیس پیشین پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، و جناب آقای دکتر غلام‌سین خدیری، رئیس پیشین پژوهشکده حکمت معاصر، که این طرح را در التفات و پی‌گیری‌های ویژه ایشان به سرانجام نمی‌رسید؛ سرکار خانم دکتر فروغ پارسا، رئیس پژوهشکده حکمت معاصر، که برای انتشار این مجموعه پی‌گیری فرمودند؛ جناب آقای دکتر حسینعلی قبادی، سرپرست پژوهشگاه علوم انسانی، که به انتشار این مجموعه عنایت ویژه‌ای داشت؛ همکاران و هم‌کاران گران‌قدرم در اجرای این طرح، که با بنده صمیمانه هم‌کار کردند و پی‌گیری‌های مضران مرا بزرگ‌منشانه تحمل کردند؛ جناب آقای ناصر زعفرانچی، مدیر انتشارات پژوهشگاه؛ جناب آقای رضا حسینی، روبراستار مجموعه؛ و ویراستاران ارجمند و همه بزرگواران دیگری که در آماده‌سازی و انتشار بهینه این مجموعه با ایشان همکاری کردند. هم‌چنین، برای روح پرفتوح استاد فرزانه جناب آقای دکتر صادق آئینه‌وند (رضوان الله تعالی علیه)، که با مهربانی، بزرگواری و صمیمیت خود در دوره ریاست پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی فضایی سرشار از امید و نشاط را در آنجا حاکم کردند و با ایجاد آن فضا به اتمام و انتشار این مجموعه یاری رساندند، علو درجات را از درگاه خدواند متعال خواستارم.

روح‌الله کریمی

تابستان ۱۳۹۴